

Throughout his life K. Levytsky led an active cultural and educational, social and political activity on the rise of social prestige of the Ukrainian language, introduced various forms of cultural and political life of Ukrainians. K. Levytsky was a pioneer in the publication of professional journals – «Journal of Legal» (Chasopys Pravnycha) and editor of Legal professional magazine – «Life and Law» (Zyttya I Pravo); he led research activities, was the author and compiler of legal dictionaries – «German-Ukrainian dictionary in administrative and juridical expressions» (1893; 1920), which contributed to the development of Ukrainian terminology and official-business style. K. Levytsky was one of the founders of societies «Prosvita» and the Shevchenko`s Scientific Society.

K. Levytsky always acted in defense for the rights of the Ukrainian language as the main factor of national statehood and Ukrainian progress.

Key words: *the Ukrainian language, the Ukrainian language rights, the protection of the Ukrainian language, the Ukrainian terminology.*

Стаття надійшла 24 червня 2016 р.

УДК 343.121

О. М. Дуфенюк

СТРАТЕГІЯ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛЬСЬКОГО ПРАВОВОГО ТЕКСТУ НА ПРИКЛАДІ ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Окреслено проблеми, що можуть виникати з огляду на переклад українською мовою правових понять і термінів, які вживаються у польському кримінальному процесуальному законодавстві, визначено найбільш доцільну стратегію такого перекладу з метою забезпечення максимальної ефективності наступних компаративних досліджень. Проведено типологію термінів і понять Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща, що піддаються правовому тлумаченню. За необхідності перекладу іноземного правового тексту найефективнішою визнана стратегія, яка ґрунтується на пошуку еквівалентів у рідній правовій системі.

Ключові слова: *кримінальний процес, правова термінологія, правове поняття, стратегія перекладу, комунікативна девіація, законодавство Республіки Польща.*

Постановка проблеми. Переклад правових норм є основою дослідження зарубіжного законодавства, оскільки дає змогу надалі реалізувати гносеологічні можливості, зокрема, ознайомитися з інтерпретацією суб'єктом правотворчої діяльності правових понять, норм

й інститутів, їх структурою, механізмом, формами, гарантіями, типологією; пізнати фундаментальні засади функціонування правових понять, норм й інститутів; проаналізувати функціонування окремих правових понять, норм й інститутів; виявити позитивний досвід правового регулювання правових відносин, вирішення практичних проблем правозастосовної практики; сформулювати висновки щодо відповідності нормативно-правового регулювання європейським стандартам. Враховуючи зазначене, обговорення проблемних аспектів перекладу тексту законодавства Республіки Польща у галузі кримінального провадження, як вихідного пункту наступних компаративних досліджень, є важливим і актуальним.

Стан дослідження. Серед українських учених мовознавців і правників питання юридичної термінології вивчали: Н. Артикуца, С. Головатий, Ю. Зайцев, С. Кравченко, Г. Онуфрієнко, Ю. Прадід, І. Усенко та ін. Особливої уваги заслуговує праця М. Вербенець «Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування» (2004), у контексті якої проведено бінарне лінгвістичне дослідження терміносистем національних юридичних субмов Республіки Польща й України [1]. Серед польських дослідників теорії перекладу традиційно називають: Б. Врублевського, Т. Гізберт-Студницького, М. Зелінського, З. Зембінського, Д. Кежковської, Й. Кживди, Г. Ойцевіча, Є. Пенькоса, Я. Познанського, Б. Халас (B. Wroblewski, T. Gizbert-Studnicki, M. Zieliński, Z. Ziemiński, D. Kierzkowska, J. Krzywda, G. Ojcewicz, J. Pieńkos, J. Poznański, B. Hałas). Проте тематика перекладу термінології кримінального процесуального права предметом окремого наукового дослідження не ставала.

Метою статті є окреслення проблем, що можуть виникати з огляду на переклад на українську мову правових понять і термінів, які вживаються у польському кримінальному процесуальному законодавстві, а також визначення стратегії такого перекладу з метою забезпечення максимальної ефективності наступних компаративних досліджень.

Виклад основних положень. Як слушно стверджує К. Літвін, мова закону є явищем історичним, яке відображає стан суспільства, рівень розвитку правової системи та особливості традицій країни. Вона перебуває в єдності з демографічними, соціологічними, політичними й ідеологічними чинниками, культурою народу [2, с. 206]. Ця обставина детермінує труднощі у сфері будь-якого типу перекладу, оскільки йдеться не про механічне перенесення термінів і понять, а їх трансфер з однієї соціокультурної сфери в іншу. Утім аналіз мови на рівні спеціальної фахової термінології вирізняється найбільшою

складністю. Є навіть теорія відсутності можливості перекладу правових термінів, бо вони є «неповторними» і «непорівнянними», оскільки терміни правові (ті, які використовуються у мові нормативно-правових актів) і правничі (ті, які використовуються науковою правничою спільнотою) слугують для опису двох різних світів і є чимось на зразок власних назв, проте їх не можливо перекласти [3, с. 62].

Безумовно, ця теза піддається критиці і в середовищі правників, і в середовищі лінгвістів. Свідченням її спростування є низка перекладів правових текстів різними мовами, а також наявність міжнародних правових інституцій, нормотворча діяльність і документообіг, яких немислимий без перекладацької роботи. Більше того, сьогодні актуальною є ідея узгодження українського та польського правових лексиконів із міжнародними стандартами, зокрема формування єдиної законодавчої бази на території ЄС обумовлює необхідність гармонізації юридичних понять, позначених термінами. За останні роки у Польщі широко розгорнулася наукова діяльність щодо нормалізації науково-технічної термінології та її узгодження з правилами і стандартами ISO. Така гармонізація термінологічного лексикону, – зазначає М. Вербець, – полегшує рух професійної комунікації на міжнародній арені, однак наближення національного понятійного апарату до міжнародного, передбачає насамперед упорядкування внутрішньої термінологічної ситуації [4]. Варто звернути увагу на те, що формулювання правових дефініцій, у рідній мові, не кажучи про іноземну, є справою складною, про що свідчить, наприклад, праця В. Патриаса [5].

Вважаючи переклад одним із джерел творення української термінології, М. Клочко, відзначає, якщо в юридичній мові бракує необхідних лексичних одиниць, саме перекладачі першими намагаються створити відповідний лексичний еквівалент, тож перекладач несе велику відповідальність, оскільки термін, створений ним, стає частиною рідної мови і потім продовжує існувати незалежно [6, с. 227]. На цьому ґрунтується ідея, що переклад правового тексту повинен виконувати фахівець відразу двох спеціальностей: і філології, і права, оскільки він повинен, з одного боку, розуміти закономірності перекладу в парадигмі мовознавства, з іншого – знати прагматизм функціонування правових інститутів.

З цього приводу, Й. Навацка зазначає: перекладач правових текстів повинен володіти не тільки знанням у галузі мовознавства, лінгвістичною компетенцією, але також знаннями правової системи і системи законодавства і власного краю, і краю, на мову якого перекладає. Знання правових систем двох країн дасть змогу перекладачеві подолати перешкоди «неперекладальності» норм права [7, с. 74].

Переклад регламентації кримінального провадження у будь-якій країні, як зрештою норм правового регулювання будь-якої сфери правових відносин, має суттєву відмінність від звичайного (побутового) вербального спілкування чи перекладу художньої або публіцистичної літератури. Норма права потребує значно більшої концентрації зусиль і мовних засобів, щоб максимально точно передати зміст у рідному контексті і, щоб адресат (дослідник-перекладач) інтерпретував його відповідно до інтенції адресанта (нормотворця), адже інколи навіть використання сполучників та/або повністю змінює суть норми і можливості її застосування на практиці. Обов'язковою умовою роботи з текстом польського законодавства є необхідність широкого використання правових термінів і понять, однак цей процес може супроводжуватися проблемами чотирьох рівнів:

- 1) у польському законодавстві не всі вживані поняття та терміни мають законодавче визначення;
- 2) не всі правові поняття та терміни польського законодавства мають свій відповідник в українському;
- 3) в українському законодавстві є поняття та терміни, які не мають відповідників у польському;
- 4) відсутнє однозначне розуміння поняття і визначення термінів і в польській, і в українській мовах.

Системний аналіз термінів і понять, які вживаються у Кримінальному процесуальному кодексі Республіки Польща [8], дає змогу виокремити дві категорії залежно від ступеня складності їх перекладу.

До першої (простой) групи відносимо такі терміни і поняття, які дають змогу реалізувати найвищий ступінь збігу перлокуції з іллокуцією, оскільки мають відповідники з аналогічним змістом у Кримінальному процесуальному кодексі України [9] («*postępowanie karne*» – «кримінальне провадження», «*sprawa przestępstwa*» – «виконавець злочину», «*prawo do obrony*» – «право на захист», «*popelnione przestępstwo*» – «вчинений злочин», «*pozbawienia wolności*» – «позбавлення волі», «*polecenia sądu*» – «доручення суду», «*prokurator*» – «прокурор», «*sprawozdanie*» – «звіт», «*apelacja*» – «апеляція», «*kasacja*» – «касація», «*biegły*» – «експерт», «*wniosek strony*» – «клопотання сторони», «*prokrzywdzony*» – «потерпілий», «*szkoda*» – «шкода», «*wszczęcie postępowania*» – «порушення, відкриття провадження», «*akt oskarżenia*» – «обвинувальний акт», «*kwalifikacja prawna*» – «правова кваліфікація», «*niebezpieczeństwo*» – «небезпека», «*tyczasowe aresztowanie*» – «тимчасовий арешт», «*dowód*» – «доказ» й ін.).

До другої (складної) групи відносимо такі терміни і поняття, які дають змогу реалізувати менший ступінь збігу перлокуції з ілло-

куцією, потребують застосування нових конструкцій передачі інтенціоналу (ядра) поняття і додаткових мовних засобів. У цій групі, залежно від причини, яка обумовлює складність, можна виокремити три підгрупи:

а) терміни і поняття можна перекласти, але передача змісту може бути неточною і потребуватиме звернення до інших нормативних актів із метою формування повного і адекватного розуміння того, що законотворець передбачав, використовуючи такі поняття і терміносполуки. До цієї групи відносимо: «*organu prowadzące postępowanie karne*» – «органи, які здійснюють кримінальне провадження», «*organ powołany do ścigania przestępstw*» – «орган покликаний здійснювати кримінальне переслідування», «*organ powołany do nadzoru nad jednostką organizacyjną*» – «орган, покликаний здійснювати нагляд за відділом», «*postępowanie przygotowawcze*» – «підготовче провадження», «*instytucja uprawniona do ścigania przestępstw*» – «інституція, уповноважена до переслідування злочинів», «*kara prawotomnie orzeczona*» – «кара, визначена в правовому порядку» й ін.;

б) так звані терміни і поняття оціночної категорії, які можуть бути перекладені буквально, але їхній зміст у певному соціокультурному середовищі може мати певні відмінності і чіткого визначення цього поняття немає ні в українському, ні у польському законодавстві. Наприклад, наведемо такі поняття: «*zasady prawidłowego rozumowania*» – «засади правильного міркування», «*zasady współżycia społecznego*» – «засади суспільного співжиття», «*wskazanie wiedzy*» – «вказівки знання», «*doświadczenie życiowe*» – «життєвий досвід», «*ścisły związek z czynem*» – «тісний зв'язок з діянням», «*w miarę potrzeby*» – «у міру необхідності», «*społeczna szkodliwość znikoma*» – «малозначна суспільна шкода», «*długotrwała przeszkoła*» – «довготривала перешкода», «*szczególną zawilóść sprawy*» – «особлива складність справи», «*niezwykle*» – «невідкладно», «*bezskuteczne*» – «безрезультатно» та ін.;

в) терміни і поняття, що позначають відсутні в українському законодавстві еквіваленти, тобто відповідні правові інститути, дії, рішення чи факти («*referendarz sądowy*», «*asesor prokuratorski*», «*oskarżyciel posiłkowy*», «*wniosek o sprostowanie protokołu*», «*wywiad środowiskowy*», «*list żelazny*» тощо).

Із позиції перекладача значна частина понять і правничої терміносистеми КПК Польщі відноситься до другої групи. Відтак виникає небезпека імплементації в практичній сфері неправильно трактованих правових дефініцій.

У разі невдалого правового перекладу можуть виникати комунікативні девіації, аналогічні до комунікаційних невдач у разі вербаль-

ного спілкування мовців [10, с. 113–114]. Вони можуть виявитись у таких формах:

- неправильне розуміння правового поняття;
- неправильне застосування правничої термінології;
- некоректне апелювання до норм статей, параграфів;
- неврахування деталей норми права (в разі відсылної і банкетної форм), викладених в інших нормативно-правових актах;
- трансфер розуміння правового поняття (простой групи) з української мови у перекладений фрагмент, хоча зміст цього поняття у польському кримінальному процесі має юридично інше значення.

У процесі роботи з польським правовим текстом такі проблеми можуть виникати і внаслідок надмірно точного, дослівного, і надто вільного, абстрагованого від деталей перекладу. Правова норма повинна бути чітка, логічна, максимально точна, але домінувати повинен не стільки формальний аспект буквального перекладу, скільки розуміння сутності поняття, функціонування правового інституту (змістовний аспект). Важливо враховувати контекстуальний чинник як обов'язкову умову досягнення ефекту правового перекладу, встановити реальну інтенцію суб'єкта нормотворчої діяльності (йдеться не тільки про передбачуване правове значення, але й передбачувані правові наслідки), оскільки навіть у середині окремої мовної системи не завжди цілком зрозумілим є значення норми. Багатозначність виразів, залежно від різних мовних підсистем їх використання, дедалі частіше змушує правників заглиблюватися в нюанси лінгвістичного характеру [11, с. 69].

Установка перекладу на «сенс» означає необхідність правильної інтерпретації значення мовних одиниць у контексті [12]. Тобто у разі необхідності перекладу іноземного правового тексту найефективнішою визнана стратегія, яка ґрунтується на пошуку еквівалентів у рідній правовій системі.

Термінологічна еквівалентність може бути повною (коли повністю охоплює суть, обсяг поняття, а денотат, у кожній з мовних систем, виконує одну і ту ж функцію) або частковою (коли значення збігаються не повною мірою). Як зазначає Й. Кживда, у процесі перекладу найбільша проблема полягає в тому, що перекладачу варто визначити, з яким правовим терміном він має справу: еквівалентним (таким, що має свій відповідник, що функціонує у рідній мові, правовій системі) чи безеквівалентним (таким, що не має відповідника, а значить потребує або роз'яснення, з допомогою інших термінів, або творення нового терміна у рідній мові) [3, с. 65]. Друга проблема, за словами польської

дослідниці, полягає в необхідності знайти «золоту середину» між методою правового суто мовного перекладу (буквального, такого, що змушує творити нові терміни і поняття, які незрозумілі споживачу) і культурологічного перекладу (такого, що враховує контекст уживання термінів і понять, допускає застосування часткових еквівалентів) [3, с. 68].

Наприклад, поняття «*obrońca z urzędu*» може бути дослівно інтерпретовано як «захисник від установи» або «захисник від управління», «захисник від уряду», що відповідатиме конструкту «захисник за призначенням» в українському процесуальному праві. Тому вдалішим, видається, підхід використання в разі перекладу тексту законодавства еквівалентного поняття «захисник за призначенням», оскільки це дає можливість у процесі порівняльного дослідження оперувати цим поняттям, не ставлячи в разі цього питання про існування такого інституту в українському кримінальному процесі, а досліджувати, які існують особливості правової регламентації функціонування цього інституту в польському й українському кримінальному процесі. Аналогічним є питання перекладу правових термінів «експертиза судова», «висновок експерта», «думка експерта». У польському законодавстві, в науковій правничій літературі домінує вживання поняття «*opinia biegłego*». Це поняття використовується у контексті мови про призначення експертизи, залучення експерта до проведення процесуальних дій, приготування та оцінки висновку експерта. Поняття «*ekspertyza*» використовується вкрай рідко. В українському законодавстві навпаки. В разі буквального лінгвістичного перекладу поняття «думка експерта» як результат експертизи, що має джерело доказу, не існує. Натомість маємо поняття «висновок експерта».

Висновки. Підсумовуючи зазначене, зауважимо, що тема правового перекладу є надто широка, тому викладені роздуми авторки не можна вважати концептуально вичерпними і такими, що дають відповіді на усі питання, а швидше такими, що роз'яснюють найбільш доцільну стратегію перекладу норм польського кримінального процесуального права, презентують проблемність і перспективність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

---

1. Вербець М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / М. Б. Вербець. – К., 2004. – 15 с.

2. Літвін К. Термінологія польської системи кримінальних покарань – проблеми україномовного перекладу / К. Літвін // Проблеми слов'янознавства. – 2013. – Вип. 62. – С. 206–212.

3. Krzywda J. Terminologia języka prawnego i strategie translatorskie w przekładach kodeksu spółek handlowych na język niemiecki / J. Krzywda. – Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2014. – 172 s.

4. Вербенец М. Типологія системних відношень української та польської юридичних субмов / М. Вербенец // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Вип. X. – К.: ВПЦ Київський університет, 2004. – С. 103–115.

5. Patryas W. Definiowanie pojęć prawnych / W. Patryas. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, seria Prawo, 1997. – 134 s.

6. Клочко М. Джерела походження та способи творення юридичних термінів України / М. Клочко // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 4. – С. 223–231.

7. Nawacka J. Rola kontekstu w interpretacji tekstu prawnego / J. Nawacka // Z teorii i praktyki przekładu prawniczego; pod. red. I. A. Ndiaye i G. Ojcewicz. – Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2013. – S. 73–80.

8. Kodeks postępowania karnego: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.) // Kodeks karny. Kodeks postępowania karnego; 30. wydanie; stan prawny: wrzesień 2016 r. – Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck, 2016. – 481 s.

9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

10. Кравчук А. Граматика і успішність комунікації (дещо з польсько-українських граматичних контрастів) / А. Кравчук // Проблеми слов'янознавства. – 2012. – Вип. 61. – С. 111–128.

11. Lubocha-Kruglik J. Językowe aspekty prawa, prawne aspekty języka – implikacje dla tłumacza / J. Lubocha-Kruglik // Z teorii i praktyki przekładu prawniczego; pod. red. I. A. Ndiaye i G. Ojcewicz. – Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2013 – S. 64–72.

12. Техніка перекладу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrarticles.pp.ua/nauka/10923-technika-perevoda.html>

Дуфенюк О. М. Стратегія перекладу польського правового тексту на прикладі термінології кримінального процесу

Очерчены проблемы, которые могут возникнуть при переводе на украинский язык правовых понятий и терминов, используемых в польском криминальном процессуальном законодательстве, определена наиболее целесообразная стратегия такого перевода с целью обеспечения максимальной эффективности дальнейших компаративных исследований. Проведена типология терминов и понятий Криминального процессуального кодекса Республики Польши, которые подлежат правовому толкованию. В случае необходимости перевода иностранного правового текста наиболее эффективной признана стратегия, основанная на поиске эквивалентов в родной правовой системе.

Ключевые слова: кримінальний процес, правова термінологія, правове поняття, стратегія перекладу, комунікативна девіація, законодавство Республіки Польщі.

Dufenyuk O. M. Strategy of translation of polish legal text on the example of the terminology of the criminal process

In the article the problems that can arise in connection with translation of legal concepts and terms used in the Polish criminal procedural law into Ukrainian language have been outlined, the most appropriate strategy for this translation to ensure maximum efficiency in subsequent comparative researches has been determined. The translation of legal standards is the basis to study foreign legislation, because it allows being familiar with the interpretation of legal concepts, rules and institutions, their structure, mechanism, forms, guarantees, typology; learning the fundamentals of functioning legal concepts, standards and institutions; carrying out the analysis of certain legal concepts, standards and institutions; revealing positive experience of legal regulation of legal relations, formulating conclusions on the conformity of legal regulation to European standards. The rule of law requires a considerable concentration of efforts and linguistic resources to accurately convey the content in a native context and in order that the addressee (the researcher-translator) interpret it according to the intention of the addresser (the standard creator). Not a formal aspect of literal translation should dominate, but understanding of the nature of the concept, functioning of the legal institution (the informative aspect). It is important to consider the contextual factor as a prerequisite to achieve the effect of legal translation. The author has carried out the typology of the terms and concepts of criminal procedural code of the Republic of Poland, which are subject to legal interpretation. If a foreign legal text is needed to be translated, the most effective translation strategy is that which is based on searching the equivalents in the native legal system.

Key words: criminal procedure, legal terminology, legal concept, translation strategy, communicative deviation, legislation of the Republic of Poland.

Стаття надійшла 17 січня 2017 р.

УДК 811.161.2,27,373.7:159.922.4

**І. Ю. Сковронська,
Б. М. Юськів**

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЗЛОЧИН» У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

Досліджено проблему мовної юридичної картини світу як психолінгвістичну концептуальну складову. Виокремлено усталені смисли, що їх містить концепт «злочин», в основі якого є об'єктивні критерії оцінювання аморальних, неетичних учинків людини. З'ясовано, що, ґрунтуючись на ролі концепту у розкритті життєвих позицій, системи поглядів, світосприйняття та ментальності певного народу, концептосфера права містить, відповідно, концепти зі сфери правознавства, до яких передусім відносимо концепт «злочин». Сукупність оцінних ознак у лексичних значеннях слів формує деонтичний кодекс мови, який реалізує моральні пріоритети установки суспільства.

Ключові слова: концептосфера, концепт, злочин, категорія оцінки, вчинок, мовна свідомість.